



II. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu (UDİS-2021)

“Din, Ahlak ve Hukuk”

07-09 EKİM 2021

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi İshak TEKİN

Arş. Gör. Esmâ TÜRKMEN





Kitabın Adı : II. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu
(UDİS-2021)
Editör : Dr. Öğr. Üyesi İshak TEKİN, Arş. Gör. Esmâ TÜRKMEN
ISBN : 978-625-8421-24-8
Yayın No : 1429

© Dr. Öğr. Üyesi İshak TEKİN, Arş. Gör. Esmâ TÜRKMEN

Tüm hakları yazarına aittir. Yazarın izni alınmadan kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, çoğaltılması yapılamaz. Yalnızca kaynak gösterilerek kullanılabilir.

SONÇAĞ AKADEMİ

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/49 İskitler 06070 ANKARA

T / (312) 341 36 67 - GSM / (533) 093 78 64

www.soncagyayincilik.com.tr

soncagyayincilik@gmail.com

Yayıncı Sertifika Numarası: 47865

BASKI VE CİLT MERKEZİ



UZUN DİJİTAL MATBAA, SONÇAĞ YAYINCILIK MATBAACILIK TESCİLLİ MARKASIDIR.

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/48 İskitler 06070 ANKARA

T / (312) 341 36 67

www.uzundijital.com

uzun@uzundijital.com

KUR'ÂNÎ VE PEYGAMBERÎ SÖYLEMLERDE İSLÂM DÂVETÇİSİNİN AHLÂKÎ ÖZELLİKLERİ

Mustafa KARABACAK*

Giriş

İnsanoğlu, sosyal bir varlıktır. Sosyal bir varlık olmanın gereği olarak insan, yaratıldığı andan itibaren kendisine bahşedilen akıl, dil, göz, kulak gibi organları sayesinde çevresindeki varlıklarla ve özellikle de diğer insanla/insanlarla iletişim içinde olmuştur. Yeryüzünde Allah'ın halifesi kılınan insanoğlu, başıboş bırakılmamış ve kendi aralarından zaman zaman uyarıcı peygamberler gönderilmiştir. İlk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e (sas) kadar her bir elçi Allah'tan aldıkları emirleri insanlara hakkıyla ulaştırmışlardır. Tebliğ diye isimlendirilen bu vazife onların en önemli görevi sayılmıştır.

Peygamberlerin, gönderildiği topluma tebliğ görevini yaparlarken fiil ve sözleriyle güzel bir örnek oldukları gibi muhataplarının ihtiyaçlarını, bilgi seviyelerini, adetlerini ve sosyal statülerini de dikkate aldıkları anlaşılmaktadır. Kur'an'da Allah Teâlâ peygamberlerine muhataplarıyla iletişimde nelere dikkat edeceklerini birçok âyette belirtmiştir. Hz. Peygamber'in bir hadisinde geçen "*Âlimler peygamberlerin vârisleridir*"¹⁵⁸ ilkesi gereğince peygamberlerde olduğu gibi İslâm davetçisi de çağrısında başarılı olması için Kur'an'da Allah Teâlâ'nın belirttiği ahlâkî iletişim ilkelerine uymalıdır.

Dâvet görevi, diğer peygamberlerde olduğu gibi Hz. Peygamber'in ahirete irtihalinden sonra toplumun bazı kesimlerine kalmıştır. Hatta ümmetin irşadı diyebileceğimiz bu vazifeyi deruhte edebilecek kişileri çıkarmaları toplumlar için bir zorunluluktur: "*Sizden hayra davet eden, iyiliği emreden, kötülükten vazgeçirmeye çalışan bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erecekler ancak onlardır.*"¹⁵⁹ Bu davetçi grubun toplumun diğer kesimlerinden farklı bir görevi olduğunu ise şu âyet işaret etmektedir: "*Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminde bir grup dinde (dini ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umurlar ki sakınırlar.*"¹⁶⁰ Yine bu âyet aynı zamanda davetçi kişinin aynı zamanda bilgi sahibi olması gerektiğini de vurgulamaktadır.

Çalışmada âyet ve hadisler ışığında peygamberlerin özellikle de Hz. Peygamber'in özelinde bir İslâm davetçisinin insanlarla eylemsel ve sözel iletişim üslûbunun nasıl olması

*Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı. <https://orcid.org/0000-0002-8190-3513>

¹⁵⁸ Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî el-Ezdi, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), "İlim", 1; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), "İlim", 19.

¹⁵⁹ Âl-i İmran 3/104. Bk. Âl-i İmran 3/114.

¹⁶⁰ Tevbe 9/122.

gerektiği üzerinde durulacaktır. Bunun için öncelikle âyet ve hadislerden temel ilkeler belirlenmiştir.

Çalışma temel iki başlıktan oluşmaktadır: Bunlardan biri “Davetçide bulunması gereken eylemsel ahlâkî özellikler”; ikincisi ise “Davetçinin sözlü iletişiminde bulunması gereken ahlâkî özellikler”dir.

1. Davetçide bulunması gereken eylemsel ahlâkî özellikler

Bu başlık altında davetçide bulunması gereken ahlâkî eylemsel özellikler muhatap ve davetçi açısından değerlendirilecektir. Bu meyanda ilk başlığımız muhatap açısındanadır.

1.1. Muhatap açısından

Davetçi, davetinde başarılı olması için öncelikle muhatabını tanımalı ve ihtiyaç ve seviyesine göre hareket etmelidir.

1.1.1. Muhatabını tanımalı

Allah Teâlâ, peygamberlerini içlerinde doğduğu, yaşayıp büyüdüğü kendi toplumlarına göndermiştir. Çünkü peygamberler, kendi toplumuna gönderildiğinde onların ihtiyaçlarını bilir ve çağrısında neye ihtiyaçları varsa ona göre hareket ederler.

Davetçinin belki de en önemli dikkat edeceği konu muhataplarının seviyelerini tanımak ona göre hareket etmektir. Çünkü bu durum davetçinin doğru anlaşılması için zaruri bir durumdur. Bu sebeple peygamberler vazifelerini icra ederlerken muhataplarının akli ve bilgi seviyelerini dikkate almışlardır. Bu durumu Hz. Peygamber şöyle ifade etmektedir. “Biz insanların anlayacakları şekilde konuşmakla emredildik.”¹⁶¹

Söylenilen konu hadis hatta âyet dahi olsa muhatapların ihtiyaç ve bilgi seviyeleri mutlaka göz önüne alınmalıdır. Yoksa bu durum Abdullah b. Mes’ud’un ifadesiyle fitneye sebep olur: “Eğer bir kavme, akıllarının ermeyeceği bir hadis rivayet edersen, o hadis onların bazısı için ancak bir fitne olur.”¹⁶² Davetçi bildiği her rivayeti sahih olsa dahi her yerde konuşmamalı ve muhatabın durumunu dikkate almalıdır. Allah Rasûlu’nün ashabından Muaz b. Cebel şöyle bir olay anlatmaktadır: “(Bir gün) Rasûlullah’ın terkisinde Ufeyr denilen bir merkebin üzerinde idim. Allah Rasûlu “Yâ Muaz! Allah’ın kulları, kulların da Allah’ın üzerinde hakkı nedir bilir misin?” buyurdu. Ben “Allah ve Rasûlü bilir” dedim. Bunun üzerine “Allah’ın kulları üzerindeki hakkı: Allah’a ibadet etmeleri ve ona hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır. Kulların Allah Azze ve Celle üzerindeki hakkı ise ona hiçbir şeyi ortak koşmayan kimseye azap etmemesidir.” buyurdu. Ben “Ey Allah’ın Rasûlü! İnsanlara bu durumu müjdelemeyeyim mi?” dedim. O da “Müjdeleme zira güvenirlere” buyurdu.¹⁶³

161 Ebû Şucâ’ Şîrîye b. Şehredâr b. Şîrîye ed-Deylemî, *el-Firdevs bi Me’sûri’l-Hitâb*, thk. Saîd b. Besyûnî Zeğlûl (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1406/1986), 1/398 (No. 1611).

162Ebû’l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *el-Câmiu’s-sahih*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981/1401), “Mukaddime”, 5.

163 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu’s-sahih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), “Cihad ve Siyer”, 46; Müslim, “İman”, 49.

Davetçi muhatabın bilgi seviyesine dikkat edeceği kadar onun hangi konuya ihtiyacı varsa onu öncelmesi gerekmektedir. Abdullah b. Abbas'tan rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (sas) Muaz b. Cebel'i Yemen'e vâli/kâdî olarak görevlendirmiş ve giderken ona şu tavsiyede bulunmuştur: *(Ey Muaz!) Muhakkak ki sen ehli kitap olan bir kavme gidiyorsun. Onları ilk davet edeceğin esas Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik olsun. (Bir başka rivayette ise "Allah'ı birlemek olsun" şeklinde geçer). Eğer sana bu konuda itaat ederlerse onlara, Allah'ın kendilerine her gün beş vakit namazı farz kıldığını bildir. Eğer bu noktada da sana itaat ederlerse, zenginlerinden alınıp fakirlerine verilmek üzere Allah Teâlâ'nın kendilerine zekatı farz kıldığını bildir. Eğer bu noktada da sana itaat ederlerse, onların mallarının en iyisini almaktan ve mazlumun bedduasından sakın. Zira mazlum ile Allah arasında hiçbir perde yoktur.*"¹⁶⁴

Allah Rasûlü, konuşmalarında ve örneklerinde muhatabın neye ihtiyacı varsa onu öncelirdi. Diğer bir tabirle muhatap ehl-i kitab ise ona göre örneklendirmeler yapar ve karşındaki bir Müslüman gibi hareket etmezdi. Hristiyan olan Rum Meliki Hirak'l'e gönderdiği mektupta kendisini Müslüman olmaya davet ettikten sonra Kur'an'dan Hristiyanlıkla ilgili bir ayetle¹⁶⁵ çağrısını kuvvetlendirdiği görülmektedir.¹⁶⁶ Hz. Peygamber, muhatapı Hristiyan olunca Kur'an'dan muhatabın durumuna uygun ve uzlaştırıcı bir âyeti okuduğu görülmektedir.

1.1.2. Değer verici olmalı

Allah Teâlâ, herhangi bir fark gözetmeden insanı değerli kılmış¹⁶⁷ ve onun yeryüzünde kendisinin temsilcisi/halifesi olduğunu beyan etmiştir.¹⁶⁸ Yaraticı'nın bu iltifatından dolayı olacak ki her insan kendisinin beğenilmesini, övülmesini ve iltifatlar edilerek değer verilmesini ister.

Muhatabın davetçi tarafından dinlenebilmesi için öncelikle muhatap, değer verildiğinin bilincinde olması gerekir. Muhatabın akıl, bilgi ve makamına göre gerek davranışsal gerekse özel olarak onun değerli olduğu hissettirilmelidir.

Allah Rasûlü de savaşta ve barışta, dost ve düşman, yaşlı ve çocuk herkese teveccüh gösterir, değer verir.¹⁶⁹ Allah Rasûlü, komşu devletlere gönderdiği İslam'a davet mektuplarında yöneticilere «عظیم بصری» "Busra'nın ulusu,¹⁷⁰ «عظیم الروم» Rum'un büyüğü,¹⁷¹ «عظیم البحرين» Bahreyn'in büyüğü¹⁷²" şeklinde hitap ettiği anlaşılmaktadır.

164 Buhârî, "Zekât", 1, 63, "Meğâzî", 60; Müslim, "İman", 29-31.

165 De ki "Ey Kitap ehli! Ancak Allah'a kulluk etmek, O'na bir şeyi eş koşmamak, Allah'ı bırakıp birbirimizi rab olarak benimsemek üzere, bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin". Eğer yüz çevirirlerse: "Bizim Müslüman olduğumuza şahid olun" deyin. Âl-i İmrân 3/64.

166 Buhârî, "Bed'u-Vahy", 1, "Cihâd ve Siyer", 102, "Tefsir", 4; Müslim, "Cihâd ve Siyer", 74.

167 İsrâ 17/70.

168 Bakara 2/30.

169 Muhammed Abdulhuy b. Abdilkerim el-Kettânî, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, thk. Abdullah el-Hâlidî (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, h. 1382), 1/162.

170 Buhârî, "Bedyü'l-Vahy", 6, "Tefsir", 3, "Âhâd", 4.

171 Buhârî, "Bedyü'l-Vahy", 6, "Cihâd", 102, "İsti'zân", 24; Müslim, "Cihâd", 74; Ebû Dâvûd, "Edeb", 119.

Diğer bir tabirle bu ifadelerle Allah Rasûlü, onların toplumu karşısındaki durumunu belirterek değer verdiğini göstermiş olmaktadır. Böylece aslında Rasûlüllah onlara değer vererek kalplerini kazanmak üzere ta'zimde bulunmuş, onlara yücelik ve ululuk nispet etmiştir.¹⁷³

1.1.3. Muhataplarını saygıyla dinlemeli

İletişim açısından büyük bir fonksiyon icra eden incelik, muhatapın görüşlerine saygı duymak, sözü bitinceye kadar onu sükûnetle dinlemektir. Muhatap kim olursa olsun hakir görülmemeli, fikirlerine değer verilmeli, konuşurken sözü kesilmemeli ve sonuna kadar dinlenilmelidir. Muhatapın sözünün kesilmemesi ona değer verildiğinin bir ifadesidir. Ancak bu şartlar sağlandığında muhatap ile sağlıklı bir iletişim mümkün olabilir.¹⁷⁴

Kur'an'da muhataba söz hakkı tanıma ve onu güzelce dinleme konusundaki en güzel örneklerden biri de peygamberlerin kavimleriyle olan diyaloglarıdır. Nuh, Hud, Salih, Lut, Şuayb ve diğer peygamberler, kendilerine iman etmeyen, kaba davranan üstelik hakaret ve saldırılarda bulunan kavimlerini sabır ve nezaketle dinlemişlerdir. Onlara edep ve nezaket dâhilinde karşılık vermişler, hakaret ve sefihlikten uzak ikna edici cevaplarla onları susturmuşlardır. Allah Rasûlü de müşriklerin alay ve hakaretleri hariç, onların her türlü soru ve itirazlarını sabırla dinler, sözleri bittiğinde delillerle cevap verir.

Dinlemek, muhataba karşı alınacak tavrı, takınılacak üslubu, verilecek karşılığı da belirler. Söz konusu olan konuşma, muhalefet ve itiraz amacı taşısaya bile ya da kişinin fikirlerinin zıddını ifade etse de iyice dinlenilmesi gerekir. Zira iyi dinleme, o sözden ikna olunmasa bile, ona verilecek doğru cevabı ya da tartışmanın seyrini ve üslûbunu belirlemesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü etkin dinlememe sonucu, ön yargılar ve cevapta aceleci davranmak suretiyle tartışma ve dargınlıklar ortaya çıkabilmektedir.

1.2. Davetçi açısından

Bu başlık altında davetçide bulunması gereken ahlâkî özellikler üzerinde durulacaktır.

1.2.1. Bilgi sahibi olmalı

İnsan ancak bilgi sahibi olduğu konuda konuşabilir ve muhatabına bazı şeyleri anlatabilir. Ayette ve hadislerde ilim ve ilim öğrenmeye teşvik sadedinde birçok emirler vardır. Allah Teâlâ, bilenlerle bilmeyenlerin bir olmayacağını belirtmektedir.¹⁷⁵

Davetçi, davette bulunduğu konuda muhatabından daha fazla bilgi sahibi olmalıdır. Çünkü davetçi alan değil; veren konumundadır. Tay kabilesinden Adî b. Hatim emân dilemek üzere Allah Rasûlü'nün huzuruna gelmişti. Rasûlüllah ona üç defa “Ya Adî,

172 Buhârî, “İlm”, 7, “Meğâzî”, 82, “Âhâd”, 4.

173 Kettânî, *et-Terâtîbu'l-İdâriyye*, 1/306. Ayrıca bk. Ahmet Önkâl, *Rasûlüllah'ın İslâm'a Davet Metodu* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2006), 230.

174 Kur'an'ın Mü'minlerden istediği üslûp özellikleri hakkında bk. Berna Karaca, *İnsan-İnsan İlişkilerinde Kur'an'da Geçen Üslûp Biçimleri* (Aksaray: Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 151-174.

175 Zümer 69/9.

Müslüman ol ki selamete eresin” buyurdu. Adî her defasında benim dinim var” dedi. Allah Rasûlü “*Ben senin dinini senden daha iyi bilirim*” deyince Adî hayretlerini bildirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber “*Sen, er-Rakûsiyye (Hristiyanlık ile Sabîlik arası bir din) dininde değil misin ve sen kavminin elde ettiği ganimetlerin ¼ünü almıyor musun?*” dedi. Adî de “Evet öyle” deyince Rasûlüllah “*Oysaki bu, senin sadık olduğun dine göre caiz değildir*” dedi ve Adî'nin gönlünden geçirdiği “Bu dine, kavmin hep kuvvetsiz ve kimsesizleri girdiği” itirazına da cevap verince, İslam'ı kabul etti.¹⁷⁶

Allah Rasûlü, bir yere elçi göndereceği zaman yaşı küçük dahi olsa bu işi yapabilecek, bilgili kişiyi görevlendirirdi. Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi genç yaşta Yemen'e kadı olarak görevlendirmek istediğinde “Ey Allah'ın Rasûlü! Sen beni gönderiyorsun ama benim yaşım küçük ve nasıl hüküm vereceğimi bilmiyorum” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber onun tereddütlü halini görünce kendisine sözlerle destek olmuş ve şöyle tavsiyede bulunmuştur: “*Allah senin kalbini (doğru hüküm verebilme yoluna) erİştirecek, dilini (doğru hüküm vermede) sabit kılacak. Binaaleyh (mahkeme olmak üzere) huzuruna iki hasım geldiği zaman, birincisini dinlediğin gibi diğerini de dinleyinceye kadar hüküm verme. Bu (vereceğın) hükümün aydınlığa kavuşması için daha uygundur.*”¹⁷⁷

Rivayette Hz. Ali'nin tereddüdü yaşının küçük olması nedeniyle ve aynı zamanda ilk defa da atandığı görev heyecanı ile ilgilidir. Allah Rasûlü de onun bu görevi hakkıyla yapabileceğini bildiği için küçük bir tavsiyede bulunmaktadır. Rivayetin devamından bu görevi başarı ile yaptığı anlaşılmaktadır.¹⁷⁸

1.2.2. Fizyonomik yapı

İslam, manaya önem verdiği kadar kişinin şekline de önem vermektedir. Bu anlamda dış görünüş, iç alemin bir yansımasıdır. Ayet, Müslümanların yüzlerindeki secde izinden tanınabileceğini belirtmektedir: “*Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir.*”¹⁷⁹

İnsanın ruhunu aksettiren dış görünüşün çehresi ve umumi hatlarıyla şekli ile kılık kıyafetinin muhatabı üzerinde mutlaka tesir edeceği bir gerçektir. Çoğu kere davet edilen kimse, davetçinin şekline göre hareket etmektedir.¹⁸⁰ Allah Rasûlü, Medine'ye hicret ettiğinde onu ilk kez gören Yahûdî bir alim olan Abdullah b. Selâm ilk intibahını “Onun yüzünü gördüğüm zaman bir yalancı yüzü olmadığını derhal anlamıştım”¹⁸¹ diyerek belirtmiş ve sonrasında İslam'ı seçmiştir.

1.2.3. Söz ve eylemleri uyumlu olmalı

Kur'an'da sâlih amelın genellikle imandan sonra zikredilmesi, imanın vazgeçilmez bir tezâhür olduğunu göstermektedir. Çünkü İslam, sadece teoride kalan bir din değil; teorinin

176 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982), 4/257.

177 Ebû Dâvûd, “Kada (Akdiye)”, 6; Tirmizî, “Ahkâm”, 5.

178 Bk. Ebû Dâvûd, “Kada (Akdiye)”, 6; Tirmizî, “Ahkâm”, 5.

179 Fetih 48/29.

180 Önkâl, *Rasûlüllah'ın İslam'a Davet Metodu*, 275.

181 Tirmizî, “Kıyâmet”, 42; İbn Mâce, “İkâmet”, 174, “Et'ime”, 1.

pratiğe döküldüğü bir hayat tarzıdır. Dinin temsilcisi olan davetçinin söz ve eylemleri uyum içinde olmalıdır. Dolayısıyla davetçi söylediklerini önce kendi hayatında uygulamalıdır. Söylediklerini hayatına uygulamayanlar Kur'an'da şöyle eleştirilmektedir: “*Ey iman edenler! Sizler, neden başka türlü söylüyor, bambaşka yapıyorsunuz.*”¹⁸²

Allah Rasûlü'nün, söz ve uygulamaları uyumlu olduğu gibi bu ilkeyi hayatlarına içselleştiren bir toplum da oluşturmuştur. Bazen fiil sözden daha etkili olur ve sözlü bir telkin yapmaya gerek kalmayabilir. Bunun en güzel örneği Sümâme b. Üsâl'dir. Rasûlullah (sas) Necd tarafına suvâri gönderdi. Bunlar Benî Hanîfe kabilesinden Sümâme b. Üsâl denilen bir adam getirdiler. Bu zât Yemâmeliler'in reisi idi. Onu mescidin direklerinden bir direğe bağladılar. Derken Rasûlullah (sas) onun yanına giderek “Nasılsın Sümâme?” diyerek halini hatırlı sordu. Sümâme şunları söyledi: “Bendeki hayırdır ey Muhammed! Şayet öldürürsen kan sahibi birini öldürmüş olursun. İhsan edersen şükreden birine ihsan etmiş olursun! Eğer mal istiyorsan hemen dile! Sana dilediğin kadar mal verilir!” Bunun üzerine Rasûlullah (sas) yanından ayrıldı. Allah Rasûlü'nün Sümâme'nin hal ve hatırlı sorması farklı günlerde birkaç defa devam etti. Üçüncü defa gelişinde Sümâme aynı ifadeleri kullanınca Rasûlullah (sas) “*Sümâme'yi serbest bırakın!*” buyurdu. O da mescide yakın bir hurmalığa giderek yıkandı. Sonra mescide girdi. Ve “Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim! Muhammed'in onun kulu ve rasulü olduğuna da şehâdet ederim! Ey Muhammed, vallahi yeryüzünde (şimdiye kadar) bana senin yüzünden daha sevimsiz bir yüz yoktu! Şimdi senin yüzün bana bütün yüzlerden daha sevimli oldu. Vallahi benim için senin dininden daha sevimsiz bir din yoktu! Dinin de benim için bütün dinlerden daha sevimli oldu! Vallahi, benim için senin beldenden daha sevimsiz bir belde yoktu. Şimdi belden de benim için bütün beldelerden sevimli oldu!”¹⁸³ Rivayete göre başta Allah Rasûlü ve sahabesi Sümâme'ye dini bir telkinde bulunmamış olmalarına rağmen onların davranışlarından etkilenecek Müslüman olmuştur.

İnsanların, güzel söz ve nasihatler işittikleri bir kimsenin söz ve nasihatlerine uymayan davranışlar sergilediklerini görmeleri davetçiye olan güveni sarsar ve inandırıcılığı yok eder. Böyle kişilerin söylediği sözler ne kadar heyecanlı ne kadar cazip ve edebî olursa olsun, sahibinin davranışlarına yansımakça insanlar üzerinde etkili olması düşünülemez. Şüphesiz böyle yapanlar davalarında samimi değillerdir ve söylediklerine kendilerinin inanmadığının bir göstergesidir. Bu durumda davetçinin durumu muhataplara inandırıcı gelmez ve muhatap üzerinde bir etkisi söz konusu olamaz.

1.2.4. Adâletli olmalı ve adâletli sözler söylemeli

Adâlet, bireysel ve toplumsal yapıda birlik ve beraberliği sağlayan, hakkaniyet ve eşitlik temel esasları üzerine davranmayı sağlayan ahlâkî bir erdemdir. Bu ilke aynı zamanda

182 Sâff 61/ 2.

183 Buhârî, “Salât”, 76, 82, “Husûmât”, 7, 8, “Meğâzî”, 70; Müslim, “Cihad ve Siyer”, 59, 60; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 114; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981/1401), “Mesâcid”, 20.

davetçinin de sahip olması gereken temel ilkelerden birdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Allah, âdil davranmayı, iyiliği ve akrabaya yardımı emreder; çirkinlikleri, azgınlık ve kötülükleri ise yasaklar. Akledersiniz diye Allah size öğüt veriyor.”¹⁸⁴ Âyette geçen adl ve ihsan kelimelerinin beraber kullanılmasından da hareket ederek farklılık olduğu belirtilmiştir: Bunlardan adl kelimesi “bir kimsenin başkasına insafla davranıp, karşısındakinden de insaf beklemesini”; ihsan kelimesi ise “karşılıksız insaflı davranmayı ifade eder” denmiştir. Bir başka tanıma göre ise “adl fiillerde, ihsan ise sözlerde” olur.¹⁸⁵

Âdil olmak aynı zamanda ifrat ile tefrit arasında bir denge halidir. Davetçinin ihsan seviyesinde olamasa bile en azından insanlar arasında adâletle hüküm vermeli ve adâletli söz söylemelidir.

1.2.5. Öfkesine hâkim olmalı

Davetçinin sahip olması gereken bir başka özellik, öfkesine sahip olmasıdır. Çünkü insan öfke halindeyken sağlıklı düşünme yetisini kaybeder. Bu halde yapılan hareket ve sarf edilen kelimelerden sonra genellikle pişmanlık söz konusu olur. Kur’an’da Hz. Musa’nın kardeşi Harun’a öfkeyle sarf ettiği sözlerden¹⁸⁶ ve attığı bir tokattan,¹⁸⁷ kavmine öfkelenip Allah’ın emrini beklemeden Hz. Yunus’un kavmini terk etmesinden bahsedilir.¹⁸⁸ Rivayetler, Allah Rasûlü’nün de zaman zaman kızdığından haber vermektedir.¹⁸⁹

Öfke halinde insanın sağlıklı düşünemeyeceğinden hareketle Allah Rasûlü “Hiç kimse öfkeli iken iki kişi arasında hüküm vermesin.”¹⁹⁰ buyurmuştur. Zira öfke tâbiinden Ebân b. Osman b. Affân’ın (ö. 105/723) da dediği gibi unutmaya sebep olduğu¹⁹¹ bu durumdayken konuşan insanın hata etmesi, pişman olacağı sözler söylemesi, adâletten ayrılması, haksızlık yapması ve yanlış hüküm vermesi büyük bir ihtimaldir.

1.2.6. Kötülüğü iyilikle savmalı

Toplumda iyiliği yaymak ve kötülüğü uzaklaştırmak her Müminin görevi olmakla birlikte başta davetçinin görevidir.

Davetçi toplumuma iyiliği emir ve kötülüklerine engel olmaya çalışırken muhataplarından zaman zaman olmadık kötülüklerle karşılaşabilir. Bu durumda dahi davetçi yapılan kötülüğe kötülükle değil; iyilikle muamele etmesini Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’in şahsında bütün davetçilere bildirmektedir: “iyilikle kötülük aynı değildir.

184 Nahl 16/90.

185 Şihabuddin Mahmud b. Abdillâh el-Huseynî el-Alûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Sebî'l-Mesânî*, thk. Ali Abdulbârî Atıyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, h. 1415), 7/454.

¹⁰⁴² En'am 6/152.

186 A'raf 7/150.

187 Kasas 28/15.

188 Saffât 37/140.

189 Bk. Buhârî, “İlim”, 28, “Ezân”, 61, 63, “Edeb”, 75, “Ahkâm”, 13; Müslim, “Salât”, 182; İbn Mâce, “İkâmet”, 48.

190 Buhârî, “Ahkâm”, 13; Müslim, “Hudud”, 16.

191 Ebû Dâvûd, “Edeb”, 100, 101.

*Kötülüğü güzel bir üslûpla sav! Bir de bakmışsın ki, seninle arasında düşmanlık olan kişi, sanki sıcacık bir dost oluvermiştir.*¹⁹¹ Daima insanlara doğru yolu göstermek, kötülöklere karşı uyararak, Müslümanların temel vazifesidir. Ancak bunun, tatlı bir üslûpla yapılması, gönöl kırmaktan, fitne çıkarmaktan sakınılması da Kur'an'ın prensiplerindedir.¹⁹²

Toplumundan bağımsız olmayan davetçi, toplumun dertlerine karşı boş vermiş bir tutum sergilememelidir. Yanlışıları ve kötölükleri düzeltip iyilik ve güzellikleri teşvik etmek, Mümin olmanın yanında davetin bir gereğidir. “*Kim bir kötölük görürse, onu eliyle gidersin. Eğer eliyle gidermeye güç yetiremezse, diliyle gidersin. Diliyle gidermeye de güç yetiremezse, kalbiyle buğz etsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir.*”¹⁹³ Bu manada Hz. Lokman'ın (as) oğluna tavsiyesi önemlidir. “*Ey oğulcuğum, namazı dosdoğru kıl, iyi işleri emret, kötü işlerden kendini uzak tut ve başına gelen şeylere karşı sabret. Çünkü bunlar, azim gösterilmesi gereken işlerdendir.*”¹⁹⁴

1.2.7. Hoşgörölü olmalı

İnsanlarla iyi bir iletişim kurabilmenin yolu, hoşgörölü olmaktan geçer. Müminler arasında sevgi ve saygı temeline dayalı ilişkiler için, Müminlerin birbirlerinin bazı kusurlarını görmezden gelmeleri, ayıplarını kapatmaları gerekir. Allah Teâlâ, affi teşvik etmek için, affin takvadan olduğunu bildirmiş ve affedene mükâfat olduğunu müjdelemiştir.¹⁹⁵ Affin yararları affeden için, günah ve kusurlarının Allah Teâlâ tarafından bağışlanması ve sadaka sevabı yazılması; affedilen için ise işlediği suçtan duyduğu pişmanlıklarla güzel davranışlarda bulunup, doğru yola ulaşması ve ıslah olmasıdır. “*Kötölüğün cezası, yine misli bir kötölüktür. Kim bağışlar, sulha yanaşırsa, onun mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu O, zulmedenleri sevmez.*”¹⁹⁶ Âyeti bazı kırgınlıkları unutmamanın, affetmenin ve barışmanın önemine dikkat çekmektedir.

Hz. Peygamber, insanlara karşı daima hoşgörölü, kimseyi küçümsemez, alay etmez, hatalarını yüzlerine vurmaz ve toplum içinde onları rencide etmezdi. “*Hoş görölü ol ki, hoş görülesin*”¹⁹⁷ buyuran Allah Rasölü, hoş görüyü hayatına en iyi uygulayan kişidir. O, kötölüğe kötölükle karşılık vermez, kusurları bağışlar ve hoşgörölü davranırdı.¹⁹⁸

Mekke'nin fethi günü Rasölullah'ın namazı kılmasını müteakip bir hitabede bulunacağını duyan bütün şehir ahâlisi Ka'be avlusunda toplandı. Hicretten önce on üç, sonrasında ise sekiz yıl olmak üzere Allah Rasölü'ne (sas) 21 yıl boyunca kendisini ve arkadaşlarını hicrete zorlayıp şehirden çıkaran, onların mallarını gasp edip ellerinden zorla alan, bir çok sahabiyi ölüme sürükleyecek şekilde işkence ve mihnet altında tutan,

192 Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâlî ve Çağdaş Tefsiri* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982), 1/408.

193 Müslim, “İman”, 78; Ebû Dâvûd, “Salât”, 232, “Melâhim”, 17; Nesâî, “İman”, 17; İbn Mâce, “İkâme”, 155, “Fiten”, 20.

194 Lokman 31/17.

195 Bakara 2/237.

196 Şûrâ 42/40.

197 Ahmed b. Hanbel, 1/248.

198 Tirmizî, “Bir ve Silâ”, 69.

sığındıkları yer olan Medine'yi istilâya kalkışan ve girişilen ıslahat hareketini boğup yok etmek için akla gelen her çareye başvurmaya ihmal etmeyen ve nihâyet tantanalı bir merâsimle akdedilmiş bulunan Hudeybiye Sulh Anlaşması'na riayet etmeyip hükümlerini çiğneyen Mekkelilere umumi af ilan etmesi bunun açık bir göstergesidir.¹⁹⁹

Allah Rasûlü yine Mekke'nin fethinde Mekkeliler arasında bulunan Ebû Süfyân'ın akrabası ve Ümeyye ailesinden olan Attâb b. Esîd öfkeye kapılıp "Allah'a şükürler olsun babam sağ değil! Hiç olmazsa bu kepazeliği görmüyor" diyen birisini Müslüman olduktan sonra maaş bağlayarak Müslümanlara namaz kıldırma görevi yanında halkın eğitim ve öğretim işleriyle görevli şehrin tek yetkilisi olarak vali tayin etmişti.²⁰⁰

1.2.8. Merhametli olmalı

Sözlükte "acımak, şefkat göstermek" anlamında masdar, "acıma duygusu, bu duygunun etkisiyle yapılan iyilik, lutuf" anlamında isim olarak kullanılan merhamet ve aynı mânadaki rahmet kelimeleri öncelikle Allah'ın bütün yaratılmışlara yönelik lutuf ve ihsanlarını ifade etmekte, bunun yanında insanlarda bulunan, onları hemcinslerinin ve diğer canlıların sıkıntıları karşısında duyarlı olmaya ve yardım etmeye sevkeden acıma duygusunu belirtmektedir.²⁰¹

Kur'an'da Hz. İbrahim'in (as) yumuşak huylu, merhamet ve hilim sahibi olmasının övüldüğü şu âyetler bu duruma en güzel örneklerden biridir: "... Zaten İbrahim, ince ruha sahip, yumuşak kalpli biriydi."²⁰², " Çünkü İbrahim, ince ruhlı, yumuşak kalpli, çok içli, şefkatli ve sürekli Rabb'ine yönelip O'na yakın olmak isteyen bir kimseydi."²⁰³

Allah Rasûlü de ümmetine karşı çok merhametli ve onların başına gelen sıkıntıdan dolayı rahatsızlık duyardı. Allah Teâlâ bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir."²⁰⁴

Davetçi de muhataplarının sevinç ve sıkıntılarını paylaşmalı sanki sevinç ve sıkıntıları kendisin başına gelmiş gibi hareket etmelidir.

1.2.9. Alçak gönüllü olmalı

Türkçe'ye alçak gönüllü olmak olarak tercüme edilen tevâzu; kişinin kul olduğu bilinciyle hareket ederek, diğer insanlara karşı kibirli ve gururlu olmaması demektir.²⁰⁵

199 Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, trc: Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1990), 1/267-268.

200 Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1/268- 269; Fahrettin Attar, "Attâb b. Esîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 4/93.

201 Mustafa Çağrırcı, "Merhamet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/184.

202 Tevbe 9/114.

203 Hud 11/75.

204 Tevbe 9/128.

205 Mustafa Çağrırcı, "Tevâzu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/583.

Tevâzu, Müminlerin üstün ahlâkî niteliklerinden birisidir.²⁰⁶ Hz. Lokman'ın oğluna nasihatlarında geçen “*Yeryüzünde böbürlenerek yürüme*”²⁰⁷ ayeti hakikatte her davetçide de bulunması gereken bir özelliktir. Kibirlik taslayan insanların davete muhatap olan kişilere ulaşması mümkün değildir.

Kur’ânî eğitimin geçen Allah Rasûlü de toplumunun her ferdine karşı alçak gönüllü davranır ve onlara karşı gurur kibir takınmazdı. Huzuruna gelip kendisiyle konuşurken titreyen bir kişiyi “*Korkma! Ben bir kral değilim. Ben sadece, kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum*”²⁰⁸ diyerek muhatabını rahatlatmıştı. Allah Rasûlü, ikili ilişkilerde de ashâbı ile aynı düzeye inerek tevâzu gösterir ve bu şekilde iletişim kurardı.²⁰⁹ Bir meclise girdiğinde kendisini ta’zim için ayağa kalkmak isteyenlere engel olurdu.²¹⁰ O, insanların arasında olur, kendisiyle görüşmek isteyenlerle rahatlıkla görüşür, herkes gibi yerde oturur, sofrası yere kurulur, kaba kumaştan elbiseler giyer, eşeğe biner ve bindiği hayvanın terkesine başkalarını alırdı.²¹¹ Hatta onun alçak gönüllülüğü o kadar ileri seviyede idi ki “Medine câriyelerinden her hangi bir câriye de olsa Rasûlullah’ın elinden tutar ve onu istediği yere kadar götürürdü.”²¹²

Davetçinin alçak gönüllü olması muhataplarıyla kendi arasında bir kaynaşma ve muhabbetin gelişmesine vesile olduğu muhakkaktır.

1.2.10. Sabırlı olmalı

Davet, elbette sabır ve metanet isteyen meşakkatli bir iştir. Davette zaman zaman muhatapların, siyasi, iktisadi ve sosyal statülerine dokunmak vardır. Sosyal, siyasi ve iktisadi durumlarını kaybetmek istemeyenler kendileri veya işbirlikçileri tarafından farklı işkençe ve hakaretlerde bulunabilirler.

Kur’an, Hz. Mûsâ’nın kavmi tarafından birçok eziyetlere maruz kaldığını haber vermektedir.²¹³ Hz. Peygamber (sas) de Abdullah b. Mes’ud’un rivayetinden anlaşıldığına göre Huneyn günü kendisine yapılan bir ithamdan dolayı “*Gerçekten Musa, bundan daha büyük bir şekilde eziyet edildi de sabretti.*”²¹⁴ buyurarak sıkıntı anında Hz. Musa’nın yaptığı gibi kendisine de düşen sabır olduğunu belirtmektedir.

Bir davetçi olarak Hz. Peygamber, bazen arkadaşlarıyla bazen de tek başına kavmi tarafından farklı işkençelere tabi tutulmuştur. Bu durumlardan birini Abdullah b. Mes’ud

206 Furkân 25/63.

207 Lokman 31/18.

208 İbn Mâce, “Et’ime”, 30.

209 Komisyon, *Hadislerle İslam*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 6/453.

210 Tirmizî, “Edeb”, 13; İbn Mâce, “Dua”, 2.

211 Ebû Bekr Abdurrezzak b. Hemmam es-San’ânî, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A’zamî (Beirut: el-Mektebu’l-İslamiyye, h. 1403), 10/418 (No. 19555).

212 Buhârî, “Edeb”, 60; İbn Mâce, “Zühd”, 16.

213 Saff 61/5.

214 Buhârî, “Humus”, 19, “Enbiya”, 28, “Meğâzî”, 56, “Edeb”, 53, 71, “İsti’zân”, 47; Müslim, “Zekât”, 141, 142; Tirmizî, “Menâkıb”, 63.

şöyle anlatmaktadır: Allah Rasûlü, Ka'be'nin yanında secde ediyordu. Etrafında da Kureyş'ten birtakım insanlar oturuyorlardı. Bu sırada Ukbe b. Ebî Muayt, yeni boğazlanan bir devenin iç organlarını getirdi ve onu Rasûlüllah'ın sırtının üzerine attı. Allah Rasûlü, secdeden başını kaldıramadı. Hemen kızı Fâtıma geldi ve Peygamber'in sırtından devenin iç organlarını aldı ve bunu yapana beddua etti. Hz. Peygamber secdeden kalkıp namazı bitirince “*Yâ Allah! Kureyş'ten şu zümreyi sana havale ederim!*” dedi ve bazı kişiler hakkında beddua etti.”²¹⁵

1.2.11. Azimli olmalı

Kur'an, bazı peygamberlerin diğerlerine göre daha fazla gayretli olduklarını bildirmektedir. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e hitaben “*O halde (Rasûlum), peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar hakkında acele etme...*”²¹⁶ buyurmaktadır. Azim sahibi peygamberlerden sayılan²¹⁷ Hz. Nuh'un gayretinden Kur'an özellikle bahsetmektedir.²¹⁸

Hz. Peygamber'in hayatında da benzer mücadele görülmektedir. el-Hakem b. Keysân, hicretin ikinci yılında Abdullah b. Cahş idaresinde gönderilen bir müfreze tarafından yakalanıp²¹⁹ Allah Rasûlü'ne getirilmişti. Hz. Peygamber, onu İslam'a davet etti kabul etmedi. Fakat Allah Rasûlü bu konuda ısrar etti. Allah Rasûlü'nün ısrar ettiğini gören Hz. Ömer “*Ey Allah'ın Rasûlü! Niye bu adamla uğraşıp duruyorsun! Allah'a yemin olsun ki bu adam kesinlikle Müslüman olmaz. Bırak da şunun boynunu vurayım, canını da cehenneme yollayayım.*” dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü, Hz. Ömer'in bu isteğine kulak asmadı ve Hakem'e ısrarını sürdürdü. Nihayet Hakem Müslüman olunca Allah Rasûlü ashabına döndü ve “*Biraz önce size uysaydım onu öldürecektik ve cehennemlik olacaktı.*” buyurdu.²²⁰ Kalan ömründe Hakem, ihlaslı bir Müslüman olarak yaşamış, Allah yolunda cihatlarla katılmış ve hicretin dördüncü yılında Bi'ri Ma'üne'de şehit edilmiştir.²²¹

1.2.12. Ümitvâr olmalı

²¹⁵ Buhârî, Buhârî, “Cizye”, 21, “Menâkıbu'l-Ensâr”, 29; Müslim, “Cihâd ve Siyer”, 108.

²¹⁶ Ahkâf 46/35.

²¹⁷ Azim sahibi peygamberlerin hangileri olduğu ile ilgili çok farklı görüş vardır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Berdûnî- İbrahim Atfîş (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye1384/1964), 16/220-221.

²¹⁸ Nûh 71/5-9.

²¹⁹ Mehmet Ali Kapar, “Hakem b. Keysân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 15/76.

²²⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıdî's-Sehmî el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, thk. Marston Jones, (Beyrut: Dâru'l-E'lemî, 2. Baskı, 1409/1989), 1: 15-16; Muhammed b. Yusuf b. Muhammed İlyâs b. Muhammed İsmail el-Kandehlevî, *Hayâtu's-Sahâbe*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesü'r-Risâle, 1420/1999), 1/72-73.

²²¹ Kapar, “Hakem b. Keysân”, 15/76.

Kur'an'da Hz. Nuh'un kavmine gece gündüz,²²² başka bir yerde 950 sene²²³ davette bulunduğu bahsedilmektedir. Bu gayretleri sonucunda Allah Teâlâ, kendisine bir çıkış yolu göstererek bir gemi yapmasını²²⁴ ve gemiye inananları alarak oradan ayrılmasını istemektedir. Bu meyanda bir başka örnek Hz. Musa'dır. Musa (as) Firavun'un zulmünden kaçıp da Medyen'de bir ağaç gölgesine oturup "*Rabbim! Bana indireceğin her hayra muhtacım*"²²⁵ dediği bir anda Şuayb'ın (as) kızı gelip de "*babam seni çağırıyor*"²²⁶ demesi de bu anlamda örnek verilebilir.

Davette muhatap/muhataplar zaman zaman olmadık isteklerde bulunabilirler. Bunun Kur'an'dan örnekleri çoktur. Mekke Müşrikler Hz. Peygamber'den olmadık isteklerde bulduklarında Allah Teâlâ, Peygamberi'ne ümidini kaybetmemesi için kendisine, İsrailoğullarının Hz. Musa'dan daha büyük bir istekte bulduklarını hatırlatmaktadır:²²⁷

Allah Rasûlü, peygamberliğinin onuncu yılında şevval ayında (Ocak 620) Mekke müşriklerinin tavırlarını gittikçe sertleştirmeleri üzerine davetini Mekke dışındaki bir merkeze götürmeyi düşündü ve yanına Zeyd b. Hârise'yi alarak Sakîfler'i İslâm'a davet edip himayelerine sığınmak amacıyla Tâif'e gitti.²²⁸ Allah Rasûlü'nün davetine karşı çıkan Tâifliler kendisiyle alay edip onu taşlattılar. Bu durumu Allah Rasûlü, kendisi için Uhud gününden daha şiddetli olduğunu belirtmiştir.²²⁹ Tâif'ten ümitsiz bir şekilde ayrılan Allah Rasûlü Rabîa'nın oğulları Utbe ve Şeybe'nin kölesi Addâs'ın Müslüman olmasıyla en umutsuz zamanda dahi bir umut ışığının yana bileceği ortaya çıkmış olmaktadır.²³⁰

Davetçi aynı zamanda muhataplarına gelecek ile ilgili, onları ümitlendirici vaatlerde bulunmalıdır. Habbâb b. Eret'in rivayetinde Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: "*Yeminle söylüyorum ki, Allah bu İslâm'ı muhakkak surette tamamlayıp kemâle erdirecektir. O derece ki, bir süvârî (yalnız başına) San'â'dan Hadramevt'e kadar, Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayarak (selâmetle) gidecektir.*"²³¹

2. Davetçide sözlü iletişim halinde bulunması gereken ahlâki özellikler

²²² Nuh 71/5-9.

²²³ Ankebût 29/14.

²²⁴ Hûd 11/37.

²²⁵ Kasas 28/24.

²²⁶ Kasas 28/25.

²²⁷ Nisa 4/153

²²⁸ Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Tâif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet vakfı Yayınları, 2010), 39/444.

²²⁹ Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 7; Müslim, "Cihâd", 111.

²³⁰ Ebû Muhammed Cemalüddin Abdulmelik b. Hişâm, *es-Siratu'n-Nebeviyye li'bni Hişâm*, thk. Mustafa es-Sekâ ve dğr. (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî, 1375/1955), 1/421; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesir, *es-Siratu'n-Nebeviyye (Mine'l-Bidâye ile'n-Nihâye li'bni Kesir)*, thk. Mustafa Abdulvâhid (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1395/1976), 2/150-151.

²³¹ Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 29; Ahmed b. Hanbel, 5/109.

Bu başlık altında davetçide sözlü iletişim halinde bulunması gereken ahlâkî özelliklerden bahsedilecektir.

2.1. Yumuşak ve güzel söz söylemeli

Allah Teâlâ, Hz. Musa ve kardeşi Harun'u Firavun'a gönderirken ona yumuşak söz söylemesini istemektedir.²³² Hz. Musa ve Harun *"Rabbimiz! Doğrusu biz, onun bize aşırı derecede kötü davranmasından yahut iyice azmasından endişe ediyoruz."*²³³ deyince Allah Teâlâ şöyle buyurdu: *"Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim; iştirir ve görürüm."*²³⁴ Allah Teâlâ, normal zamanlarda kafirlere karşı çetin²³⁵ olunmasını isterken; fakat tebliğ anında yumuşak, tatlı bir dil kullanılmasını istemektedir. Verilen âyetlerde aynı zamanda hak davasında olanların yardımcısının Allah olduğu da bildirilmektedir.

Allah Teâlâ'nın bu öğretilerini en iyi anlayan Allah Rasûlü, davet anında muhatabı kim olursa olsun devamlı onlara nazik olmuş ve nazik bir dil kullanmıştır. Allah Rasûlü'nün nezâket ve nâzik üslubundan etkilenerek Müslüman olan Büreyde b. el-Husayb bunun güzel bir örneğidir. Hicret sırasında Büreyde b. el-Husayb'ın Allah Rasûlü'nün nazik üslûbundan etkilenerek Müslüman oluşunu oğlu Abdullah babasından şöyle aktarmaktadır: Kureyş, Allah'ın elçisini Medine'ye giderken yakalayıp getiren kimseye yüz deve vaad etmişti. Büreyde b. el-Husayb, Eslem kabilesinin reisiydi. Sehmoğullarından yetmiş süvari ile birlikte Medine'ye yakın mesafedeki Eslem kabilesinin topraklarından geçmekte olan Allah Rasûlü ve beraberindekilere belki rastlarım diye çıkmıştı. Büreyde b. el-Husayb geceleyin Allah Rasûlü ile karşılaşır fakat kendisini tanıyamaz. Rasûl-i Ekrem *"Sana kim derler?"* diye sorar. O, *"Büreyde"* deyince, Rasûl-i Ekrem, Ebû Bekir'e dönerek, *"İşimiz oldu/kolaylaştı ey Ebû Bekir!"* dedikten sonra, *"Kimlerdensin?"* diye sorar. O, *"Eslem'denim"* deyince, Peygamber (sas), *"Selameti bulduk"* der. Sonra Peygamber (sas), *"Eslem'in hangi kolundan?"* diye sorar. Büreyde *"Sehmoğullarından"* diye cevap verir. Peygamber (sas), *"Sen zafere ulaştın; umduğunu buldun ve isabet ettin"* der. Büreyde (artık dayanamayarak) Peygamber'e (sas), *"Peki sen kimsin?"* diye sorar. Peygamber (sas), *"Ben Abdullah oğlu Muhammedim, Allah'ın elçisiyim"* buyurur. (Büreyde'nin verdiği cevaplardan Allah Rasûlü tatlı diliyle güzel anlamlar çıkararak yorumlamasından Büreyde etkilenir) adamlarıyla birlikte Müslüman olur.²³⁶

2.2. Doğru söz söylemeli

²³² Taha 20/44.

²³³ Taha 20/45

²³⁴ Taha 20/46

²³⁵ Fetih 48/29

²³⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. el-Hasen b. Bişr el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasâ Sallallâhu aleyhi ve selle*, thk. Abdurrahman Umeyra, (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1992), 1/306; Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ* (Kahire: Dâru'l-hadis, 1427/2006), 1/275, 318.

Allah Teâlâ, Müminlere bütün işlerinde doğru ve isabetli sözler söylemelerini emretmektedir: “Ey iman edenler! Allah'tan korkun, dürüst sözler söyleyin. Böylece Allah, yapıp ettiklerinizi sizin için yararlı kılsın ve günahlarınızı başışlasın. Kim Allah'a ve Rasûlu'ne itaat gösterirse, kuşkusuz büyük bir felâha erişmiş olur.”²³⁷ Âyette geçen “Kavl-i sedid” ifadesi, doğru, isabetli, adâletli ve Allah'ın rızasını gözeten bütün iyi ve yararlı sözler demektir.²³⁸ Yüce Allah, hak ve adâlete uygun, doğru ve isabetli sözler söylenmesini, sonunda yalan olduğu ortaya çıkacak ve kınanacak sözler söylenmemesini emretmektedir.²³⁹

Davetçi insanlarla iletişimde hem fiil ve hem de sözleriyle muhatabına doğruyu söylemeli ve bunu karakter haline getirmelidir. Doğru söylemeyi ve doğruluğu karakter haline getiremeyenler iletişimde başarısız olurlar. Adeta doğru olmak ve doğru söz söylemek davetçinin karakteri olmalıdır. Nitekim Allah Rasûlü şöyle buyurmaktadır: “Size doğruluğu öğütlerim; çünkü doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Doğruluğu şiar edinen kimse Allah katında siddik diye yazılır. Yalan söylemekten sizi menederim; çünkü yalan söylemek günaha, günah da cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye söyleye nihâyet Allah katında kezzâb diye yazılır.”²⁴⁰

2.3. Birleştirici ve uzlaştırıcı söz söylemeli

Kardeşlik, Müslümanlar arasında dinî birlik, sevgi ve dayanışmayı ifade eden ahlâkî bir kavramdır. “İman edenler, şüphesiz kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki korunasınız.”²⁴¹

Müslümanlar arasında kurulan en önemli kardeşlik köprüsü, hiç şüphesiz Ensar ve Muhacir arasında kurulan muâhât akdidir. Nitekim Kur'an'da²⁴² ensarın bu nitelikleri övülürken, onların kardeşleri olarak gördüğü muhaciri kendi canlarından bile önde gördüklerine işaret edilmiştir. Sadece Ashab-ı Kirâm'ın değil, kıyamete kadar gelecek bütün müminlerin de aynı anlayış içinde olması gerektiği, Kur'an'ın dilinde şöyle ifade bulmaktadır: “Onlardan sonra gelenler: “Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi başışla; kalbimizde inananlara karşı kin bırakma. Rabbimiz! Şüphesiz sen, çok merhametli ve çok şefkatlisin” derler.”²⁴³

Müslümanlar arasında olan uyuşmazlıklara İslam davetçisinin nasıl yaklaşacağını Allah şöyle belirtmektedir: “Eğer iman edenlerden iki zümre, birbirlerine saldırlarsa aralarını düzeltip barıştırın. Eğer onlardan bir zümre diğerine karşı saldırısını sürdürürse, Allah'ın emrine itaat edene değin, o saldırganla savaşın!”²⁴⁴ buyurarak barışı savaştan önde tutan Allah Teâlâ, iyiliği

237 Ahzab 33/70-71.

238 Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmî'l-Kur'an*, 14/253.

239 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azım Matbaası, trs.), 6/341.

240 Buhârî, “Edeb”, 69; Müslim, “Bir ve Sıla”, 103-105; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 80; Tirmizî, “Bir ve Sıla”, 46.

241 Hucûrat 49/10.

242 Haşr 59/9.

243 Haşr 59/10.

244 Hucurât 49/9.

emretme ve kötülükten vazgeçirme görevlerinde Müminlerin önce en yumuşak üslûptan başlayarak daha sonra üslûplarını kademe kademe sertleştirmelerini telkin etmiştir.

Dolayısıyla Müslümanlar arasında bir anlaşmazlık ya da çatışma çıkarsa diğer Müminlerin duyarsız kalmayıp barışı gerçekleştirmek için ellerinden gelen gayreti sarf etmeleri gerekmektedir. Davetçi de aynı üslûbu kullanarak muhatapları arasında çıkan ihtilafları daima uzlaştırıcı bir metot kullanmalıdır.

2.4. Edepli söz söylemeli

Kur'an'da edep ve hayâya aykırı, çirkin ve uygun olmayan kelimeler yerine, kinaye yoluyla üstü kapalı ifadeler kullanmıştır.²⁴⁵ Özellikle davetçiler bu metoda gerekli önemi göstermeli konuşmalarında edebe uygun olmayan kelime ve cümleler yerine üstü kapalı ifadeleri kullanmaları daha uygun olur. Çünkü başta davetçi olmak üzere Hz. Peygamber “Mümin kişi onu bunu çekştirip kötileyen, ona buna lanet eden, sözü ve davranışı bozuk ve ağız bozuk kimse değildir.”²⁴⁶ buyurarak edebe uygun olmayan konuşmanın ve ağız bozukluğunun Mümin kişinin bir vasfı olamayacağını, tam tersine bu tür edep ve hayâ dışı konuşmaların münâfıkların vasıflarından olduğunu bildirmiştir.²⁴⁷ Allah Rasûlü, Allah Teâlâ'nın ağız bozuk kimseyi sevmediğini ifade etmektedir: “Gerçek şu ki Allah, edepsiz konuşan, ağız bozuk kimseden hoşlanmaz.”²⁴⁸

Konuşurken çirkin ve edebe uygun olmayan bir üslûp benimsemenin zararlarından biri de bu tür ifadelerin alışkanlık haline gelerek dile yerleşmesidir. O sebeple konuşurken kelimeleri özenle ve sonucunu düşünerek seçmek ve böylece bu tür kelimelere dili hiç alıştırmamak gerekir.

2.5. Boş ve gereksiz sözdenlerden kaçınmalı

Ağır başlı olmak ve boş sözlerden sakınmak da davetçinin sahip olması gereken özelliklerdendir. Allah Teâlâ, Müminlerin özelliklerini sayarken “Onlar lağvden (boş sözlerden) yüz çevirirler”²⁴⁹ buyurmaktadır.

Müminin bu özelliği davetçide evleviyetle bulunması gerekir. Mümin, konuştuğu zaman hayır söyler ve konuşmalarında bir hikmet vardır. Allah Rasûlü, “Allah'a ve âhiret gününe inanan ya hayır söylesin ya da sussun.”²⁵⁰ bir başka rivayette de “Kişinin, dinine ve dünyasına faydası olmayan şeyleri terk etmesi, Müslümanlığının güzelliğindedir.”²⁵¹ buyurmaktadır.

245 Kur'an'da cinsel ilişkiyi terk etme “yaklaşmayın” ve “uzak durun” kelimeleriyle, kadının üreme organı “Allah'ın size emrettiği yerden” (el-Bakara 2/222-223); ifadesiyle kadınlarla ilişki kurmak da “gelme, varma”, “faydalanma” ifadesiyle üstü kapalı bir şekilde anlatılmaktadır. (en-Nisâ 4/24).

246 Buhârî, “Edeb”, 38; Tirmizî, “Bir ve Sıla”, 48.

247 Tirmizî, “Bir ve Sıla”, 80.

248 Tirmizî, “Bir ve Sıla”, 62.

249 Mü'minûn 23/3.

250 Buhârî, “Edeb”, 31, 85, “Rikâk”, 23; Müslim, “İman”, 74, “Lukata”, 14; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 123;

Tirmizî, “Kiyâme”, 50.

251 Tirmizî, “Zühhd”, 11; İbn Mace, “Fiten”, 12.

Gerekli bir ihtiyaç bulunup yerinde ve zamanında gerektiği kadar yapılan konuşmalar makbuldür. İhtiyaç olmadığı halde yapılan, herhangi bir faydası da olmayan, yerinde ve zamanında söylenmeyen ve lüzumundan fazla söylenen sözler boş sözlerdir ve muhatabın nazarında davetçinin değerini düşürür.

Sonuç

Sosyal bir varlık olmanın gereği olarak insan, yaratıldığı andan itibaren kendisine bahşedilen akıl, dil, göz, kulak gibi organları sayesinde çevresindeki varlıklarla ve özellikle de diğer insanla/insanlarla iletişim içinde olmuştur. Yeryüzünde Allah'ın halifesi kılınan insanoğlu, başıboş bırakılmamış ve kendi aralarından zaman zaman uyarıcı peygamberler gönderilmiştir. İlk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e (sas) kadar her bir elçi Allah'tan aldıkları emirleri insanlara hakkıyla ulaştırmışlardır.

Çalışmada Kur'an ve hadislerde bulunması gereken ahlâkî ilkeler tespit edilmiştir. Bu ilkeler eylemsel ve sözel olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Bu ilkeler muhatap ve davetçi açısından olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmiştir. Başarılı bir davetçi öncelikle muhatabı tanımalı, karşısındakine değer verici ve konuşma anlarında muhataplarını saygıyla dinlemelidir. Davetçi açısından ise davetçi bilgili, fizyonomik yapısı uygun, söz ve eylemleri uyumlu, öfkesine hâkim, kötülüğe karşı iyilikle muamele eden, hoşgörülü, merhametli, alçakgönüllü, sabırlı, azimli ve ümitvar olmalıdır. Davetçi sözlerinde ise yumuşak, birleştirici, edepli sözler söylemeli ve boş ve gereksiz sözlerden kaçınmalıdır.

Peygamberlerin, gönderildiği topluma tebliğ görevini yaparlarken fiil ve sözleriyle güzel bir örnek oldukları gibi muhataplarının ihtiyaçlarını, bilgi seviyelerini, adetlerini ve sosyal statülerini de dikkate aldıkları anlaşılmaktadır. Kur'an'da Allah Teâlâ peygamberlerine muhataplarıyla iletişimde nelere dikkat edeceklerini birçok âyette belirtmiştir. İslâm davetçisi de çağrısında başarılı olması için Kur'an'da Allah Teâlâ'nın belirttiği ve Hz. Peygamber'in hayatında uyguladığı ahlâkî iletişim ilkelerine uymalıdır ki başarılı ve Allah'ın rızasına uygun bir davet gerçekleşmiş olsun.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *el-Müsned*. 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1982.

Alûsî, Şihabuddin Mahmud b. Abdillâh el-Huseynî. *Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Sebî'l-Mesânî*. Thk. Ali Abdulbârî Atıyye. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, h. 1415.

Ateş, Süleyman. *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.

Attar, Fahrettin. "Attâb b. Esîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/93. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1401/1981.

Çağrı, Mustafa. “Merhamet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/184-185. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

Çağrı, Mustafa. “Tevazu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/583-585. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Deylemî, Ebû Şucâ’ Şîrûye b. Şehredâr b. Şîrûye. *el-Firdevs bi Me’sûri’l-Hitâb*. thk. Saîd b. Besyûnî Zeğlûl, 5 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1406/1986.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as es-Sicistanî el-Ezdî. *es-Sünen*. 5 Cilt. 2. Basım. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.

Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. el-Hasen b. Bişr. *Nevâdiru’l-Usûl fî Ehâdisi’r-Rasû Sallallâhu aleyhi ve selle*. thk. Abdurrahman Umeyra. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1992.

Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. trc: Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 5. Basım, 1990.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemalüddin Abdülmelik. *es-Siratu’n-Nebeviyye li’bni Hişâm*. thk. Mustafa es-Sekâ ve dğr. 2 Cilt. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî, 2. Basım, 1375/1955.

İbn Kesir, Ebu’l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesir. *es-Siratu’n-Nebeviyye (Mine’l-Bidâye ile’n-Nihâye li’bni Kesir)*. thk. Mustafa Abdülvâhid. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1395/1976.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh b. Yezid el-Kazvinî. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1401/1981.

Kandehlevî, Muhammed b. Yusuf b. Muhammed İlyâs b. Muhammed İsmail. *Hayâtu’s-Sahâbe*. thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf. 5 Cilt. Beyrut: Müessesü’r-Risâle, 1420/1999.

Kapar Mehmet Ali. “Hakem b. Keysân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/76. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Karaca, Berna. *İnsan-İnsan İlişkilerinde Kur’an’da Geçen Üslûp Biçimleri* Aksaray: Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdilkerim. *et-Terâtibu’l-İdâriyye*, thk. Abdullâh el-Hâlidî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Erkâm, 2. Basım, h. 1382.

Komisyon. *Hadislerle İslam*. 7 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2015.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an*. thk. Ahmed Berdûnî ve İbrahim Atfîş,. 20 Cilt. Kahire: Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, 2. Basım, 1384/1964.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Tâif”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/443-447. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kureyşî. *el-Câmiu’s-Sahih*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1981/1401.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım. 1981/1401.

Önkâl, Ahmet. *Rasûlüllâh’ın İslâm’a Davet Metodu*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 25. Baskı, 2006.

San'ânî, Ebû Bekr Abdurrezzak b. Hemmam. *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslamiyye, 2. Basım, h. 1403.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1401/1981.

Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıdî's-Sehmî. *el-Meğâzî*. Thk. Marston Jones. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-E'lemî, 2. Baskı, 1409/1989.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azım Matbaası, trs.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz ez-. *Siyeru A'lamî'n-Nübelâ*, 18 Cilt. Kahire: Dâru'l-hadis, 1427/2006.